

АНАЛІЗ ЗЕМЛЕРЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Серед матеріальних умов, необхідних для життя і виробничої діяльності людини, особливу роль відіграє земля з її ґрунтами, водними ресурсами, лісами і надрами. Від рівня ефективності використання природних ресурсів значною мірою залежить розвиток продуктивних сил, масштаби та обсяг суспільного виробництва, добробут народу.

Найбільш цінним природним ресурсом, який впливає на його продуктивність, є ґрунти. Вони безпосередньо впливають на особливості локалізації сільськогосподарських культур та їх врожайність. У нинішніх умовах виробництво сільськогосподарської сировини все більше орієнтується на відповідний тип ґрунтів. Цим досягається значне підвищення ефективності використання землересурсного потенціалу.

Підвищення родючості ґрунтів є одним з основних їх якісних показників виробничої діяльності в сільському господарстві. За ним можна судити про організацію й культуру землеробства, зрілість кадрів, їх уміння ощадливо й розумно витрачати працю, здійснювати різні заходи економічного порядку.

Підприємства, організації і товариства, що користуються землями сільськогосподарського призначення, зобов'язані охороняти, відновлювати й підвищувати родючість ґрунтів найціннішу їх здатність. Її рівень залежить як від природних умов, в яких формувались і використовувались ґрунти, так і від господарської діяльності людини. За постійного внесення добрив, дотримання правильного обробітку ґрунтів, запровадження сівозмін, застосування передової ґрунтообробної техніки, захисту від водної та вітрової ерозії, інших заходів родючість ґрунтів постійно підвищується, зберігаються земельні ресурси. Економіка ґрунтозахисного землеробства повинна бути цілеспрямована не тільки на мінімізацію витрат, а й на всебічне зменшення збитків від ерозії ґрунтів, діяльності людини та інших чинників.

На початок 2001 року земельний фонд Тернопільської області становив 1,38 млн. га, з яких 1,055 млн. га (76,3%) становлять сільськогосподарські угіддя. 198,3 тис. га (15%) ліси і вкриті лісом площі, 5 тис. га – заболочені землі, 19,4 тис. га – водойми, 17,8 тис. га – відкриті землі без рослинного покриву, 86,5 тис. га – забудовані землі, включаючи виробничі і господарські будівлі та шляхи, 11,2 тис. га – перелоги.

Основними користувачами і власниками землі в області є сільськогосподарські підприємства й громадяни, у користуванні яких перебуває 1,12 млн. га, або 81,4% загальної площі землі, із них сільськогосподарськими угіддями зайнято 1,02 млн. га (91%). У структурі сільськогосподарських угідь рілля займає 859,5 тис. га (82%), пасовища й сіножаті – 169,4 тис. га (16%), багаторічні насадження – 15 тис. га (1%), перелоги – 11 тис. га (-1%).

Інститут аграрної економіки УААН розробив нормативну грошову оцінку сільськогосподарських угідь. На її основі Тернопільським філіалом Інституту землеустрою УААН у відповідності до "Порядку грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів" розроблено грошову оцінку для області та адміністративних районів. Грошова оцінка по області 1 га угідь становить (на 1.01.2002р.): ріллі – 8792 грн., багаторічних насаджень – 9989 грн., пасовищ – 4125 грн., сіножатей – 3193 грн. Грошова оцінка землі забезпечує економічне регулювання її відносин, звичайно, з появою ринку землі формуватиметься і ринкова ціна на неї. І вже зараз проводиться індексація цін, що відповідно підвищить абсолютні показники грошової оцінки.

Необхідно відзначити, що площа сільськогосподарських угідь постійно скорочується. Це викликано будівництвом промислових, водогосподарських об'єктів, розбудовою міст, сіл, дачних ділянок, прокладанням доріг, інженерних та інших споруд. Щорічно з цією метою в області використовується 250-300 га (всього під забудовою 62 тис. га) переважно добрих сільськогосподарських угідь.

Компенсаційна плата за них раніше була майже символічна. У 1970 році площа сільськогосподарських угідь в розрахунку на одного мешканця становила 0,92 га, з них ріллі – 0,82га, а в 1997 році ці показники відповідно дорівнювали 0,89 і 0,75 га. Через це звужуються потенційні можливості забезпечення населення продуктами харчування, промисловості – сировиною.

Зародження нових форм господарювання, законодавчо передбачених земельною реформою, змінили структуру землекористування. За рахунок зменшення площі сільськогосподарських угідь у державних і колективних селянських спілках збільшилася площа угідь у користуванні й володінні підприємств із колективною формою власності. Зросла площа земель у володінні громадян для ведення особистого підсобного господарства, широкого розмаху набуло селянське (фермерське) господарство. Кількість власників землі та землекористувачів невинно збільшується і на даний час становить близько 739 тисяч.

Тернопільська область характеризується своєрідною структурою використання землересурсного потенціалу. Її особливістю є дуже висока сільськогосподарська освоєність земель та їх розораність. Тут на частку сільськогосподарських угідь припадає 76,3% всієї площі, в тому числі на ріллю 82%. Порівнюючи ці показники із загальнодержавними, можна побачити, що сільськогосподарська освоєність території області значно вища, ніж в середньому по Україні. А якщо порівняти показники частки ріллі в західних країнах, то вони ще разючіші: США –19%, Італія –31%, Німеччина, Франція –33%.

Надмірна розораність призводить до порушення екологічно допустимого співвідношення ріллі, природних лук і пасовищ, лісових і водних ресурсів, негативно позначається на стійкості агро ландшафтів, а спеціалізація не завжди сприяє зберіганню родючості ґрунтів, рівень антропогенного навантаження на земельні ресурси значно вищий, внаслідок чого вся екологічна система піддається швидкому руйнуванню і деградації. Аналіз і оцінка використання сільськогосподарських угідь свідчить, що найвищу освоєність території мають Теребовлянський (94%), Зборівський (77%), Гусятинський (76%), Борщівський (74%) райони.

У структурі ґрунтового покриву області переважають чорноземи опідзолені і темно-сірі чорноземи – 47%. Значно поступаються їм чорноземи типові малогумусні (18%), сірі та ясно-сірі опідзолені (14%). Найбільші площі опідзолених і темно-сірих чорноземів у Теребовлянському районі – 53,5 тис. га (12% загальної площі ґрунтів цього типу). Зборівському – 46,8 тис. га (10,5%), Чортківському – 35,0 тис. га (7,8%). Переважно всі ґрунти сформовані на лісовидних суглинках і за механічним складом середньосуглинкові.

Важливою є оцінка агрогруп ґрунтів на схилах різної крутизни. За даними Тернопільського філіалу Інституту землеустрою УААН на території області переважають ґрунти, розміщені на схилах крутизною до 1°, їх площа становить 420 тис. га (44%), в тому числі ґрунти орних земель – 365 тис. га. Найбільше таких площ у Теребовлянському (55 тис. га) і Чортківському (41,5 тис.га) районах. Але більшу частину території області становлять ґрунти розміщені на схилах крутизною від 1 до 7°, і це призводить до негативних шкідливих явищ.

Високий ступінь розчленування рельєфу сприяє розвитку ерозійних процесів на розораних схилах. Цьому сприяє велика кількість опадів, особливо в літні місяці, коли рослини ще не зміцнили ґрунт кореневою системою, складність і величина водозбірних площ. Все це призвело до того, що в області фактично еродовано 354 тис. га земель. Найбільше їх у Зборівському, Монастириському, Лановецькому, Кременецькому і Шумському районах, де еродованість становить 48-58%. У результаті змиву орних земель щорічно з території області втрачається близько 970 тис. тонн гумусу, 18 тис. тонн рухомих форм фосфору, 2 тис. тонн калію. Всі ґрунти, що в 30-х роках минулого століття належали до високогумусних, перейшли до категорії середньогумусних, а останні – до малогумусних. Гумусність ґрунтів знизилась з 4-9 до 2,5-4%. Щороку з 1 га ріллі в середньому змивається 24,5 т ґрунту, а в Монастириському районі – до 47 т, Бережанському – 44 т.

На змитих землях, залежно від рівня їх еродованості, значно знижується врожайність сільськогосподарських культур: на слабозмитих – до 20%,

середньозмитих – до 40%, сильнозмитих – до 60%. За нашими розрахунками на еродованих землях область недоодержує 325 тис. т зерна, 500 тис. т цукрових буряків і 400 тис. т кормових одиниць.

Показники крутизни схилів повинні враховуватись при попередженні ерозійних процесів і площинного змиву родючого шару і відповідно – при виробленні агротехнічних заходів для попередження цих шкідливих явищ.

Здійснення комплексу протиерозійних заходів, створення вздовж рік і водойм захисних смуг, грамотне застосування мінеральних добрив, гербіцидів і пестицидів, збільшення виробництва органічних добрив дозволить поліпшити стан ґрунтів і поглибити біологічну активність та їх родючість. Вміст гумусу в ґрунтах постійно падає, адже обсяги внесення мінеральних і органічних добрив за останні роки помітно знизились. Є поля, на які за останні 7-8 років не вносили не тільки мінеральних добрив, але й гною. Останнє багато залежить від занепаду тваринницької галузі. Ось тому й одержують на чорноземах такі ж врожаї, як на сірих опідзолених чи інших ґрунтах, хоч загальний бал бонітету ґрунтів по області становить 44.

У кожному господарстві області Інститутом землеустрою УААН були розроблені технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур на кожне поле й окремо – на сівозміну. На них зображена повна картина поля: якість, крутизна, напрям обробітку, вміст поживних речовин і хімічних елементів, ступінь кислотності ґрунтів. Площі крутизною понад 3° виведені в ґрунтозахисні сівозміни, а ділянки крутизною більше 7° йдуть під постійне залуження. А що робиться насправді: на крутосхилах сіють буряки та інші просапні культури і весь гумус спливає під час повеней у річки та яри.

При проведенні земельної реформи, розпаюванні земель і передачі їх у приватну власність з'являються нові власники, які можуть не мати достатнього досвіду в землеробстві. У даному випадку головну роль повинні відіграти землепорядники, які є в кожній сільській раді й повинні проводити роз'яснювальну роботу з усіх питань, пов'язаних з використанням і охороною землі. На це вказують і положення ст.164 "Земельного кодексу України", який починає діяти з 1 січня 2002 року.

За даними Л.Я. Новаковського, у Тернопільській області на сучасному етапі змив ґрунту у 6,5-8 разів перевищує допустимі норми. Якщо в області 1 см ґрунтового покриву утворюється у природі впродовж 40 років, то неправильним ставленням до землі ми знищуємо його за якихось 5 років. Якщо в найближчі 10-15 років не вжити кардинальних заходів для припинення ерозії, ми втрачимо 1 га ріллі, в середньому 300 т. ґрунту, тобто стільки, скільки природа створює за 65 років.

Проте в умовах економічної кризи, нерегульованої цінової політики й відсутності коштів сільськогосподарські підприємства не в змозі впроваджувати повний комплекс агротехнічних заходів щодо захисту ґрунтів. Так, за 2000 рік рекультивовано 9 га земель, з них під рілля – 2 га, створено лісових насаджень у ярах, балках, на пісках та інших непридатних землях 67 га. Обсяг капітальних вкладень на заходи з охорони земельно-ресурсного потенціалу скоротився порівняно з 1995 роком майже наполовину. Враховуючи все це, треба визначитись в принципових підходах щодо раціонального землекористування і механізму їх реалізації. Оптимізація взаємодії суспільства і довкілля вимагає приведення масштабів антропогенного впливу відповідно до природних можливостей території, здійснення комплексу середовищеформуючих, природоохоронних, комплексно-меліоративних, інженерно-технічних та організаційно-господарських заходів.